

Образне слово Луганщини: матеріали XIX Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка (30 вересня 2020р., м. Старобільськ) до 85-річчя від дня народження видатного фразеолога Віктора Дмитровича Ужченка / за заг. ред. проф. А.В.Нікітіної ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. Вип. 19. Старобільськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2020. С.102-106.

**ЗВ’ЯЗОК ЕТИМОЛОГІЧНО-ОБРАЗНОЇ ОСНОВИ Й
КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНОТАЦІЇ
УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ ІЗ
КОНЦЕПТОМ „ОЧИЩЕННЯ”**

Лариса Мельник

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ)

У процесі історичного розвитку змінюється лінгвістична картина світу, комунікативні й стилістичні можливості мови. „Довколишній світ і свідомість – ось два фактори, які породжують мовну картину світу будь-якої національної мови” [3, 2011, с. 144]. Різні події та явища в житті певних етносів відбиваються у словах та виразах. Час ніби „просвічується” крізь них і надає того чи того забарвлення, підсилює чи послаблює їхню значущість. Найвиразніше ці процеси відбиваються у фразеологічних одиницях (ФО) – стійких висловах, що використовувалися й використовуються в усіх періодах розвитку мови й віддзеркалюють образне сприйняття довколишнього світу соціумом.

У фразеології вербалізуються ціннісно-сміслові об’єкти культурно-мовної спільноти, у лаконічній мовній формі зберігаються особливості народного менталітету. Тому багато українських учених (Н. Бабич, М. Демський, А. Івченко, В. Калашник, В. Кононенко, Л. Мельник, Р. Міняйло, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, В. Ужченко, Д. Ужченко, О. Юрченко та ін.) намагалися здійснити „національну ідентифікацію” фразеологічних виразів крізь призму різних наукових парадигм. На необхідність тісної взаємодії

когнітології з культурологією, історичною фразеологією й зіставною лінгвістикою при інтерпретації етнокультурного змісту ФО неодноразово звертав увагу видатний дослідник слов'янської фразеології В. Мокієнко [6, с. 13].

Мета нашої розвідки – розкрити зв'язок етимологічно-образної основи й культурно-національної конотації деяких українських фразеологізмів, що передають звичаї та обряди, пов'язані зі своєрідним очищенням людини при народженні.

Згідно з Новим тлумачним словником української мови, *очищати (очищувати, очистити)* – у свідомості віруючих – відпускати гріх (гріхи), робити чистим перед Богом; звільняти від гріхів [7, III, с. 173]. При очищенні мати приносить дитину й стоїть у бабинці, аж поки не відчитають над нею очищальних молитов, а потім дитина вцерковлюється (це церковне очищення від первородного гріха).

Із концептом „очищення” пов'язана низка українських фразеологічних і лексичних одиниць: *злити на руки, очистити руки, змити кров з рук, обмивання рук, зливки* [1, с. 89], *розмивки* [9, с. 61], *помити руки, злити на руки, зливання, обмивання* [2, с. 27].

Особи, які перебувають у стані „переходу”, за народною уявою, є нечистими й уособлюють злу силу. Цим пояснюється необхідність обряду очищення, який виявляється в зливанні обрядової води. Практикувалося три форми цього обряду: обмивання рук породіллі, обмивання рук повитухи та взаємне обмивання рук.

Обряду *зливки* не було на Поліссі, у західноукраїнському регіоні, обмеженому зі сходу приблизно річкою Збруч. Але його відсутність не була повною. Мотивація обряду відзначалася однотипністю: очищення бабиних рук забезпечувало їй право продовжувати свою місію: „Треба злити бабі на руки, щоб очистилася й могла йти до іншої породіллі; як помили бабі руки – далі може йти, ...вона могла бабувати після цього” [2, с. 267].

Із церковним обрядом очищення пов'язані вислови *йти до церкви на вивід, очисна молитва, отримати [очисну] молитву, нечиста жінка; вивід* [8, I, с. 149]. *Вивід* – „перше відвідування церкви жінкою через шість тижнів після народження нею дитини для отримання очисної молитви” [8, I, с. 149]; обряд, під

час якого священник „виводить” матір від злих сил, оскільки поширене повір’я, що зразу після пологів породілля і дитина нечисті [1, с. 160].

Цю обрядодію та її назву пояснив І. Огієнко: „Очищення ж самої породіллі наступає на 40-й день по родах, – це виводини, чи правдивіше вводи́ни матері й дитини до церкви, бо до цього часу мати до церкви не може ходити” [5, с. 210].

Сьогодні з усього комплексу обрядів очищення залишилися тільки *церковний вивід* (завдяки церкві). Важлива частина *зливки* пішла в минуле разом з головною дійовою особою – *бабою-повитухою*.

Як бачимо, для семантики й конотації українських ФО родильної обрядовості, пов’язаних із концептом „очищення”, притаманний антропоцентризм – спрямованість на понятійні сфери, що мають зв’язок із життям і діяльністю людини. Прототипи таких фразем відтворюють духовний світ українського народу, важливі факти його національної культури. Найрізноманітніші екстралінгвістичні фактори, мотивуючи внутрішньофразовий контекст, одночасно конотативно „обарвлюють” ФО, хоч міра мовної опосередкованості екстралінгвістичної мотивації буває різною. Етимологічно-образна основа ФО, таким чином, через їх внутрішню форму виявляє більш чи менш прозорий зв’язок із культурно-національною конотацією фразем [4, с. 24].

Отже, в українській фразеології часто приховані пережитки народних вірувань, ідей, звичаїв, обрядів, тому дослідження походження й семантики фразеологізмів можливе лише в поєднанні з аналізом відповідних реалій. Історико-діахронічне вивчення фразеології, заглиблення у внутрішню форму ФО дозволяє відшукати об’єктивну когнітивну інформацію, зокрема пов’язану з концептом „очищення”, проаналізувати культурно-національну конотацію виразів, прототипами яких послужили так звані „родильні” народні звичаї та обряди.

Література

1. Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры: (По материалам родильной обрядности украинцев). Киев: Наук. думка, 1981. **2. Київське** Полісся: Етнолінгвістичне

дослідження / С.С. Березанська та ін. Київ, 1989.

3. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов: учебное пособие. М.: КДУ, 2011.

4. Мельник Л. В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Луганськ, 2001.

5. Митрополит Іларіон (І. Огієнко). Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія: Київ: Обереги, 1992.

6. Мокієнко В. М. Когнитивное в диахроническом и диахроническое в когнитивном (аспекты взаимодействия). *Когнитивные факторы взаимодействия фразеологии со смежными дисциплинами* : сб. науч. тр. по итогам III Междунар. науч. конф. (Белгород, 19-21 марта 2013 года) / отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко. Белгород: ИД „Белгород” НИУ „БелГУ”, 2013. С. 8-14.

7. Новий тлумачний словник української мови. 42000 слів: У 4-х т. / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконті, 1998. Т. 1-4.

8. Словарь української мови / Упоряд. з дод. власн. матеріалу Борис Грінченко: В 4 т. Київ: Наук. думка, 1996-1997. Т. 1-4.

9. Супруненко В. П. Народина: Витоки нації, символи, вірування, звичаї та побут українців. Запоріжжя: Берегиня 1993.

Відомості про автора

ППІ: Мельник Лариса Володимирівна.

Місце роботи: ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Посада: доцент кафедри філологічних дисциплін навчально-наукового інституту педагогіки і психології.

Науковий ступінь: кандидат філологічних наук.

Учене звання: доцент.

Телефон: 0501623861.